

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ

"Ἐννοια καὶ καθολικότης τῆς Θρησκείας. Ἀπὸ τὴν μελέτην τῆς ἴστορίας τῶν Θρησκευμάτων καταλήγομεν εἰς τὸ θετικὸν συμπέρασμα δτὶ Τρησκεία δὲν εἶναι ἀνθρωπίνη ἐπινόησις. Δὲν ὑπῆρξεν ἐποχὴ κατὰ τὴν δποίαν νὰ ζοῦν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρωποι χωρὶς θρησκείαν. Ἡ προσευχὴ ὡς ἐκδήλωσις τῆς Θρησκευτικότητος. Οἱ τύποι τῆς λατρείας. Ἡ Θρησκεία δχι μόνον δὲν εἶναι δπιον ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας εἶναι ἔνεσις δραστηριότητος διὰ τὸν Λαόν. Ὁ Χριστιανισμός, ἢ κατ' ἐξοχὴν Θρησκεία τῆς Ανθρωπότητος.

"Ἄσ ἀρχίσωμεν τὸ κεφάλαιον αὐτὸ μὲ τὸ πασίγνωστον χωρίον τοῦ Πλουτάρχου: «Ἐῦροις δ' ἀν ἐπιῶν καὶ πόλεις ἀτειχίστους, ἄγραμμάτους, ἀβασιλεύτους, ἀοίκους, ἀχρημάτους, νομίσματος μὴ δεομένας, ἀπείρους θεάτρων καὶ γυμνασίων. Ἄνιέρου δὲ πόλεως καὶ ἀθέου, μὴ χρωμένης εὐχαῖς, μηδὲ ὄρκοις μηδὲ μαντείαις, μηδὲ θυσίαις ἐπ' ἀγαθοῖς, μηδὲ ἀποτροπαῖς κακῶν, οὐδείς ἔστιν, οὐδ' ἔσται γεγονὼς θεατῆς».

Πράγματι, οὐδείς ἔστιν οὐδὲ ἔστα τ. Διότι δπως τότε ἔτσι καὶ σήμερα θὰ εῦρωμεν τσως πόλεις ἀπὸ τὰς δποίας λείπουν τὰ πλέον στοιχειώδη πράγματα καὶ τὰ σπίτια (ἀοίκους) καὶ τὰ χρήματα (ἀχρημάτους) ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει μέρος γῆς κατοικημένον ἀπὸ ἀνθρώπους χωρὶς οἱ ἀνθρωποι αὐτοὶ νὰ ἔχουν θρησκείαν. "Ἄσ μὴ εἴπη δὲ κανεὶς δτὶ τὸ φαινόμενον αὐτὸ παρατηρεῖται ἐπὶ τῶν ἥμερῶν μιας εἰς τὴν Σοβιετικὴν Ρωσσίαν, πρῶτον διότι εἰς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν ἀνήκουν ἐπισήμως—κατὰ τὰς τελευταίας ἀμερολήπτους στατιστικὰς—τὰ σαράντα τρία ἑκατοστὰ τῶν κατοίκων τῆς ἀχανοῦς ἔκεινης χώρας καὶ κατὰ δεύτερον λόγον διότι ἡ ἀθεῖα τὴν δποίαν κηρύττει ἐπισήμως δ Κομμουνισμὸς εἶναι ἀπλῶς τρόπος τοῦ λέγειν. Πράγματι, τὸ Σοβιετικὸν

κράτος δὲν λέγει δτι είναι ἄθεον, ἀλλὰ λέγει ἀπλῶς δτι δὲν ἀναγνωρίζει καμμίαν θρησκείαν. Αὐτὸς δμως τὸ κάμνουν δλα τὰ λαϊκὰ λεγόμενα κράτη δπως ἡ Γαλλία λ.χ. δπου ἐν τούτοις είναι πασίγνωστον πόσον ἐπικρατεῖ ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία. "Ἄθεον, εἰς τὴν Σοβιετικὴν Ρωσσίαν, καυχᾶται δτι είναι τὸ Κυβερνῶν κομμουνιστικὸν κόμμα καὶ αὐτὸς διεξάγει τὴν ἀντιθρησκευτικὴν προπαγάνδαν μὲ τὰς γνωστὰς φρικτὰς δσον καὶ οἰκτρὰς μεθόδους" ψεύδεται δμως δταν λέγη δτι είναι ἄθεον. "Εχει καὶ αὐτὸς τὴν θρησκείαν του, τὴν θρησκείαν τῆς ὅλης καὶ τῆς οἰκουμένης βίας. Καὶ ἡ θρησκεία αὐτὴ ἔχει τοὺς ἀγίους της. "Ο Κάρολος Μάρκος (1818—1883) διδρυτὴς τοῦ ιστορικοῦ ὑλισμοῦ (ἐνας Γερμανὸς σοσιαλιστής) είναι διπατριάρχης της. "Εχει καὶ τὰ ἄγια λείψανά της ἡ θρησκεία αὐτή. "Απὸ τὰς περιγραφὰς ποὺ δημοσιεύονται τόσον ἀφθονοι καὶ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἔφημερίδας γνωρίζετε δλοι πῶς προσκυνεῖται τὸ ταριχευμένον λείψανον τοῦ Λένιν εἰς τὴν Μόσχαν. "Εχουν λοιπὸν καὶ οἱ Κομμουνισταὶ τὴν θρησκείαν των, μὲ τὴν διάφορὰν δτι είναι μία θρησκεία βάρβαρος, μὲ ίδιόρρυθμα ταμπού καὶ Εόνα, μὲ προφήτας καὶ πατριάρχας οἱ δποῖοι ἔκαμαν τὰ πρῶτα της κηρύγματα. "Άλλως τε ἡ σημερινὴ Ρωσσία, δπως βλέπομεν καθημερινῶς, ἐμφανίζεται ως ἀστικὸν Κράτος εἰς τὰς σχέσεις της μὲ τὰ ἄλλα Κράτη τῆς Εὐρώπης, ἔχουσα τὰς ίδιας μὲ αὐτὰ διπλωματικὰς συνηθείας. Εἰς τὰ Κράτη αὐτὰ δμως ἐπικρατεῖ διΧριστιανικὸς πολιτισμός, συνεπῶς ἀπὸ αὐτὸν ρυθμίζονται καὶ αἱ σχέσεις τῆς Σοβιετικῆς Ρωσσίας μὲ τὰ ἄλλα κράτη". Καθὼς βλέπο-

1. Τ' ἀνωτέρῳ ἐγράφοντο ἐν ἔτει 1934. Σήμερον ὅπότε ἐκτυποῦνται τὸ βιβλίον αὐτὸς (1938) είναι γνωστὸν ὅπὸ τὰς πληροφορίας τῶν ἔφημερίδων ὃλου τοῦ Κόσμου—μηδὲ τῶν σοβιετικῶν ἐξαιρουμένων—πόσον διΧριστιανισμὸς ἀποδεικνύει εἰς κάθε εὐκαιρίαν δτι παραμένει ἡ κατ' ἔξοχὴν θρησκεία τῆς μεγάλης μάζης τοῦ "Ορθοδόξου Ρωσσικοῦ Λαοῦ καὶ πόσον ἄγιον αἷμα χύνουν ἀδιακόπως καὶ ἀφριδόνως οἱ ἥρωες καὶ οἱ μάρτυρες του. Γράφεται τὴν στιγμὴν αὐτὴν εἰς τὴν Ρωσσίαν μία ὑπέροχος χριστιανικὴ ἐποποιία ἀποδεικνύουσα πόσον είναι ἀληθινὸν ἔκεινο ποὺ εἶπεν διμέγας Ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν: «'Ο Λόγος τοῦ Θεοῦ δέδεται».

μεν, ὁ γηραιός Πλούταρχος εἶχε δίκαιον. Οὐδείς ἔστιν οὐδὲ ἐστατούμενος οὐ τεθῆκε ὑπάρχει κανείς, που νὰ είμπορει νὰ πήρει εῖδε χώραν ἀνίερον καὶ ἀθρητικόν. "Άλλο ζήτημα ἂν ήταν θρησκεία της εἶναι κατὰ βάσιν ἀνήθυκος καὶ ἂν εἰς τὰ ιερά της λατρεύονται οἰκτοὶ θεοί. Αὐτὸς συνέβαινε καὶ θὰ συμβαίνῃ ἐως ὅτου ἔλθῃ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου καὶ κατανοήσουν ὅλοι οἱ ἀνθρωποι τὴν Ἀλήθειαν. Αὐτὰς πρὸς τὴν καθολικότητα τῆς Θρησκείας. "Αν θελήσωμεν νῦν ἀσχοληθῶμεν καὶ μὲ τὴν ἀρχαιότητα της, πάλιν εἰς "Ἐλληνα συγγραφέα, ποιητὴν αὐτὴν τὴν φορὰν διὰ τὴν ἀκρίβειαν, θὰ καταφύγωμεν διὰ γὰρ εὔρωμεν τὸν ὄρθιον χαρακτηρισμόν. Εὑρίσκομεν πράγματι εἰς τὴν «Ἀντιγόνην» τοῦ Σοφοκλέους τοὺς αἰώνιως ἀληθινοὺς αὐτὸὺς στίχους: «οὐ γάρ τι νῦν γε κάχθες ἀλλ' ἀείποτε—ζῆται ταῦτα κοῦδεις οἶδεν ἔξιντου φάνη». Λὲν εἶναι ήταν θρησκεία κάτι σήμερον ήταν χθεσινὸν ἀλλ' εἶναι κάτι παντοτε η ζωντανὸν ποὺ κανεὶς (μὲ τὸν θρησκόν, ἐννοεῖται μέσα τῆς ἐρεύνης) δὲν γνωρίζει πῶς ἀνεφάνη.

• Ο νόμος τῆς ὀγκόπητος

"Εὰν μελετήσωμεν ἀμερολήπτως τὴν Ιστορίαν τῶν Θρησκευμάτων, έὰν θελήσωμεν νὰ ἐρευνήσωμεν πῶς καὶ πότε ἀνεφάνησαν ἐπὶ τῆς γῆς θὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ θετικώτατον συμπέρασμα ὅτι ήταν θρησκείας: δὲν εἶναι ἀνθρώπων ηρώων ηρώων ηρώων διδύτι, ἐφ' ὅσον γνωρίζομεν ἐκ τῆς ἐρεύνης ὅλων τῶν σοφῶν, δὲν ὑπῆρξεν ἐποχὴ, κατὰ τὴν δρόσιαν νὰ ζοῦν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρωποι χωρὶς θρησκείαν." Επομένως τὴν Θρησκείαν δηλαδὴ τὴν ἴδεαν τῆς ὑπάρχεως ἐνδεικνύει τὸν θρησκευμάτων σύμφωνα μὲ τὴν θέλησίν Του ὅλα τὸν θρησκευμάτων τὸν κόσμον καὶ τὴν εἰς αὐτὸν ζωήν, τὴν ἔφερεν διάνθρωπος μαζῆ του, τὴν εἶχεν ἔμφυτον ὅταν τὸ πρῶτον ἐνεφανίσθη εἰς τὸν μικρὸν αὐτὸν πλανήτην, τὴν γῆν. Κατὰ τὴν ἀντίληψίν μας, ὁ ἀνθρωπός ήτο ἄλλοτε τέλειος καὶ ἐξέπεσε τῆς τελειότητος. "Ετσι ἄλλως τε ἐξηγεῖται καὶ η ἀφήγησις τῆς Γραφῆς περὶ τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος. Δύναται δμως—ὅπως μᾶς ἐδόθη ή εὐκαιρία νῦν ἀναπτύξωμεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφά-

λαιον—νὰ γίνῃ πάλιν τέλειος καὶ νὰ ἐπανέλθῃ πλησίον τοῦ Δημιουργοῦ του ἀντιμετωπίσῃ νικηφόρως τὰς ἐπὶ τῆς γῆς δοκιμασίας ἔχων ὡς κανόνα τῶν πράξεών του τὸν ἥθικὸν νόμον, ποὺ εἶναι πρωτίστως νόμος ἀλγάπης. Εἰμπορεῖ δηλαδὴ ἀνθέλῃ νὰ γίνῃ πάλιν δικτό—διὰ νὰ μεταχειρισθοῦμε τὴν φρασεολογίαν τῶν «Ψυχικῶν Ἐρευνῶν». Ὁμιλήσαμεν εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν τοῦ βιβλίου τούτου διὰ τὴν πιθανωτάτην ἐξαφάνησιν τοῦ ἀνθρώπου συνεπείᾳ τῶν κατακλυσμῶν ἢ ἄλλων αἰτίων καὶ τὴν ἐπανεμφάνησιν του εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν κατ' ἀρχὰς καὶ τὴν Αἴγυπτον. Εἶναι ἐξ τούτου διαφορά περιοχῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν κατακλυσμῶν. Πάντως, ἀσχέτως πρὸς τὰ αἴτια, φαίνεται ὅτι κάποτε μία νέα περίοδος ζωῆς ἥρχισε διὰ τὸν ἀνθρώπον: ἡ περίοδος τῆς δοκιμασίας καὶ τοῦ ἀγῶνος ποὺ δὲν ἐπαυσε μέχρι σήμερον. «Ἐπρεπε νὰ κερδίσῃ τὸν ἄρτον του «μὲ τὸν ἰδρῶτα τοῦ προσώπου του» ἐπρεπε ν' ἀγωνίζεται ἀδιακόπως διὰ νὰ κατακτήσῃ, διὰ νὰ κερδίσῃ βῆμα πρὸς βῆμα τὸ ἔδαφος τῆς γῆς ποὺ τοῦ διεκδικοῦσαν τὰ θηρία καὶ τὰ ἄλλα ζῷα. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τραχείας αὐτῆς ζωῆς του, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πάλης του ἐναντίον τῶν θηρίων καὶ τῶν στοιχείων τῆς Φύσεως, κάποια μυστηριώδης φρωνὴ ἐρχομένη ἀπὸ τὸ ἴποσυνείδητόν του, τοῦ ἔλεγεν ὅτι δὲν εἶναι ἐντελῶς ὅμοιος μὲ τὰ ἄλλα ζῶα, ὅτι κάποια ἀνωτέρα καὶ ἐνσυνείδητος Δύναμις τὸν ἐτοποθέτησεν εἰς τὸν κόσμον αὐτὸν καὶ ὅτι πρὸς τὸ συμφέρον του ὀφείλει νὰ ἔλκῃ τὴν εὔμενειαν αὐτῆς τῆς Δυνάμεως. Ἐπροσπαθοῦσε πάντοτε νὰ εὔρῃ τὴν Δύναμιν αὐτὴν καί, ἐπειδὴ δὲν ἦτο ἀκόμη ἱκανὸς νὰ φύσῃ εἰς τὴν πηγὴν τῆς ἐκπορεύσεώς της, ἐθεοποιοῦσε καὶ ἐλάτρευε κάθε φυσικὴν καὶ πολὺ συχνὰ κάθε ζωϊκὴν ἀκόμη δύναμιν ὑπερτέρων τῆς ἴδιας του. Ὅταν, ἀργότερα, προήχθη διανοητικῶς καὶ ἀντελήφθη ὅτι εἶχεν ἀκολουθήση ἐσφαλμένην ὅδον ἐρεύνης, δὲν ἐπαυσεν οὐδὲ ἐπὶ στιγμὴν νὰ πιστεύῃ εἰς τὴν ὑπαρξίην τῆς ὑπερτάτης, τῆς ὑπερτελείας, Δυνάμεως ποὺ κυβερνᾷ τὸ Σύμπαν ἀλλὰ τὸ μόνον ποὺ ἔκαμεν ἥτο νὰ ἐντείνῃ τὰς ἀγωνιώδεις προσ-

σπαθείας του διὰ νὰ τὴν ἀνεύρῃ. Δὲν εἶπε λ. χ. «⁷Εσφαλα ὅταν ἀπέδιδα εἰς τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην, τὸν κεραυνόν, θείαν δύναμιν. Αἱ δυνάμεις τοῦ ἥλιου, τῆς σελήνης, τοῦ κεραυνοῦ εἶναι φυσικαί. Δὲν ὑπάρχουν λοιπὸν θεῖαι δυνάμεις». Δὲν ἔσκεψθη ἔτσι ἀλλ' ἔσκεψθη ἀπ⁸ ἐναντίας . . . : «⁹Αφοῦ αἱ δυνάμεις αὗται τὰς δροίας ἐθεωροῦσσα θείας εἶναι φυσικαί, πρέπει νὰ ἐρευνήσω διὰ νὰ εὕρω τὴν ἀληθινὴν θείαν Δύναμιν ἢ δροία ἔξουσιάζει τὰς φυσικὰς δυνάμεις καὶ ἐμὲ καὶ τὸ Σύμπαν». • Επὶ τοῦ σοβαρωτάτου αὗτοῦ καὶ ζωτικωτάτου ζητήματος εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐκφρασθῶ ἀρτιώτερα ἀπὸ τὴν ἀπολογητικὴν μελέτην του: «¹⁰Ο ἰστορικὸς ὑλισμὸς ξεχεπόνθεως φιλοσοφικῆς» (¹¹Αθῆναι, 1925. σελὶς 39).

**Η πλάνη τοῦ ἀνθρώπου
καὶ η̄ χάρις τοῦ Θεοῦ**

«Εἰς τὰ βάθη τοῦ ἀνθρώπου
ὑπάρχει ἀνεξάλειπτον ἀφ¹² ἐνὸς μὲν
τὸ αἴσθημα τῆς ἔξαρτήσεως καὶ τῆς
ὑποταγῆς καὶ ἀφ¹³ ἐτέρου ὃ πόθος τῆς ὑψίστης εὐδαιμονίας, τοῦ
ὑψίστου ἀγαθοῦ....Διότι δὲ ἐνυπάρχουσι ταῦτα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ
διὰ τοῦτο καὶ ὃ ἀνθρωπος, ὃ εἰς τὰ πρῶτα βῆματα αὐτοῦ θεοποιή-
σας τὴν φύσιν καὶ λατρεύσας τὰς δυνάμεις αὗτῆς, ὅταν ἐπειτα
διὰ τῆς προόδου τῶν ἐπιστημῶν κατεκυρίευσε τῆς φύσεως καὶ
ὑπέταξε τὰς δυνάμεις της καὶ ὑψώθη ὡς δεσπότης ἔκεινου τὸ
δροῖον πρὸ ὅλιγου ὡς Θεὸν ἐλάτρευεν, ὅχι μόνον δὲν ἀπέσεισε
τὸν ζυγὸν τῆς Θεότητος οὐδὲ ἀνύψωσεν ἐαυτὸν εἰς τὸν θρόνον
τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐξήτησεν ἀλλαχοῦ καὶ ἀνεῦρε τὸν Θεόν του. (Δη-
λαδὴ τὸν ἀληθινὸν Θεόν). ¹⁴Αφοῦ ἀνεκάλυψεν δτι ἔκεινο ποὺ ἐλάτρευεν ὡς Θεὸν δὲν ἦτο Θεός, δὲν εἶπε: «Δὲν ὑπάρχει Θεός. Θεός εἶμαι ἐγὼ» ἀλλ' ἀπλῶς καὶ μόνον ταπεινωθεὶς ἐνέψεισεν: «¹⁵Ἐπλανήθην. Ο Θεός ὑπάρχει ἀλλαχοῦ. ¹⁶Ἄς τὸν ζητήσω λοιπόν».

Τόσον βαθέως, τόσον ἀνεξετίλως ὑπάρχει ἐγκεχαραγμένη ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου ἡ φορὰ πρὸς τὸ Θεῖον, ἀδιαφόρως τῶν μօρφῶν τὰς δροίας κατὰ διαφόρους ἐποχὰς προσέδωκαν εἰς τὴν Θεότητα οἱ ἀνθρώποι».

“Ολα τ^ο ἀνωτέρω τὰ γνωρίζουν πολὺ καλὰ δ Κάρολος Μάρξ

ΕΡΓΑΣΙΗ ΠΟΙΗΜΕΝΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ ΛΟΓΙΣΜΟΥ ΠΡΕΣΟΥ

καὶ οἱ δπαδοί του. Εἶναι ἔπομένως ἀπολύτως κακόπιστοι ὅταν
ἰσχυρίζωνται ὅτι ἡ ἴδεα τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς Ψυχῆς, ἡ ἴδεα ἐν γένει
τῶν πνευματικῶν δυνάμεων ἐγεφανίσθη εἰς ὥρισμένον στάδιον
τῆς ἀνθρωπίνης ἰστορίας καὶ εἰς ἄλλο στάδιόν της ἀρχίζει νὰ ἔξαφα-
νίζεται. Δὲν ὑπάρχει περίοδος τῆς ἀνθρωπίνης ἰστορίας ἢ προϊστο-
ρίας ἀπὸ τὴν ὅποιαν νὰ λείπῃ τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα. Καὶ
δὲν ὑπάρχει περίοδος κατὰ τὴν ὅποιαν ἀρχίζει δῆθεν νὰ ἔξαφα-
νίζεται. Ὅπάρχουν μόνον περίοδοι κατὰ τὰς ὅποιας ἐπικρατοῦ-
ντὰ ὑλιστικὰ κηρύγματα καὶ οἱ ἀνθρωποι ἀρχίζουν ν^ο ἀπομακρύ-
νονται ἀπὸ τὸν ἡθικὸν νόμον. Γρήγορα ὅμως ἀντιλαμβάνονται
τὸ σφάλμα των καὶ ἐπανέρχονται βαθμηδὸν εἰς αὐτόν. Μία τέ-
τοια ἀκριβῶς περίοδος τῆς ἀνθρωπίνης ἰστορίας εἶναι ἡ σημε-
οινή. Τὸ ὅτι δὲ μεμονωμένως μερικὰ ἄτομα ἐμφανίζονται κατὰ
καιροὺς ὡς ἄθεοι δὲν ἀποτελεῖ διάψευσιν ἢ ἀναίρεσιν τοῦ ὅτι ἡ
ἴδεα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἔμφυτος εἰς τὸν ἀνθρωπὸν. Τὰ ἄτομα αὐτὰ
δὲν ἔγεννηθησαν ἀθεοί. Παρεστράτησαν, ἀπλούστατα
καὶ καταβάλλον μεγάλην προσπάθειαν διὰ νὰ πεί-
σουν τοὺς ἔαυτούς των καὶ ἄλλους ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός. Καὶ
διὰ νὰ τὸ ἐπιτύχουν φθάνουν, δύπως εἴδαμε, μέχρι τοῦ νὰ θεο-
ποιήσουν τὴν Ὑλην, ν^ο ἀντικαταστήσουν δηλαδὴ τὸν αἰώνιον
πνευματικὸν Θεὸν μ^ο ἓνα πρόσκαιρον ὑλικόν, μ^ο ἓνα «Χαμοθεόν».
Εἶναι προφανὲς ὅτι δνειροπολοῦν ἢ παραλογίζονται. Συχνὰ τὸ
ἀντιλαμβάνονται καὶ οἱ ἕδιοι, ἐπανέρχονται εἰς τὴν ἐπίγνωσιν
τῆς ἀληθείας καὶ ἀπὸ ἀπιστοί γίνονται πάλιν πιστοί. Εἰς τὸ ση-
μεῖον αὐτὸ διπλωμά νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνω-
στῶν μου ἐπὶ μερικῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν τὰς ὅποιας ὀλίγι-
στοι (εὐτυχῶς) Ἕλληνες, δῆθεν σοφοί, ἀναμηρυκάζουν διότι οἱ
δυστυχεῖς δὲν ἔχουν πάρη εἴδησιν ὅτι καὶ ἡ ἐπικαιρότης τῶν
θεωριῶν αὐτῶν παρῆλθε πρὸ πολλοῦ καὶ ἡ σημερινὴ ἐπιστημο-
νικὴ ἔρευνα ἀποδεικνύει τὸ ἀβάσιμόν των.

**Αἱ θεωρίαι περὶ γενέσεως
τῶν Θρησκειῶν**

τῶν θρησκειῶν.

Τοιαύτη εἶναι λ.χ. ἡ θεωρία τοῦ
Ἄγγλου σοφοῦ Ἐρβέρτου Σπέν-
σερ (1820—1903) περὶ τῆς γενέσεως
τῶν θρησκειῶν. Ὁ διαπρεπὴς αὐτὸς φιλόσοφος παραδέχεται ὅτι

εἰς τὸ βάθος καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν δλων τῶν πραγμάτων ὑπάρχει κάτι τὸ "Ἄ γνωστον, τὸ ἀκατανόητον. Αὐτὴ ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία λέγεται ἀγνωστικισμὸς ἢ ἀγνώσιαρχία, ἄγνοια δηλαδὴ τῆς ἀρχῆς τῶν δύντων τόσον εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς Θρησκείας δον καὶ εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς Θρησκείας. Ἡ Θρησκεία, κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ Σπένσερ, δὲν ἔδημιουργήθη τυχαίως, ἀλλ᾽ ἐπεβλήθη εἰς τὸν ἀνθρώπων ὑπὸ τῆς δυνάμεως τῶν πραγμάτων. Ἐξεκίνησε δὲ ὁ ἀνθρώπως καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν ἴδεαν τῆς θρησκείας ἀπὸ τὰ πειράματα τῆς πείρας καὶ τῆς παρατηρήσεως ἐπὶ τοῦ διπλασιασμοῦ τοῦ ἔγώ του. Βλέπει λ.χ. μέσα εἰς τὸ νερὸν τὸ δμοίωμά του, βλέπει, εἰς τὰ δύνειρά του, τὸν ἐαυτόν του καὶ ἄλλους ἀνθρώπους καὶ ὅταν ἔξυπνήσῃ διεφωτᾶται τὶ ἔγειναν τὰ πανομοιότυπα ποὺ ἔβλεπε. Δὲν θέλει νὰ παραδεχθῇ ὅτι δὲν ὑπάρχουν εἰς τὴν πραγματικότητα καὶ ἔτσι καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἔχει ὁ καθένας μας, ἐκτὸς τοῦ φυσικοῦ καὶ δρατοῦ, καὶ ἔνα ἄλλον μυστηριώδη καὶ ἀδρατον ἔαυτόν του. Ἔτσι πιστεύει εἰς τὰ πνεύματα, τὰ φαντάσματα καὶ εἰς τὴν ἐπίδρασίν των ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἱστορικὴ ἀρχὴ τῶν θρησκειῶν.

Ἡ θεωρία τοῦ "Ἀγγλου σοφοῦ δὲν ἔχει οὔτε τὸ χάρισμα τῆς πρωτοτυπίας, διότι ἀνάλογα πράγματα εἶχαν εἰπῆ οἱ Ἐπικούρειοι φιλόσοφοι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα. Ἡ θεωρία αὐτὴ θὰ εἰμποροῦσε πρὸ ἐκατόν, πρὸ πενήντα ἢ πρὸ τριάντα χρόνων νὰ θεωρηθῇ ως «τραβηγμένη ἀπὸ τὰ μαλλιά» διὰ νὰ σταθῇ κάπως. Σήμερον, ἀπὸ ὅπου καὶ ἀν τὴν πιάσῃ κανεὶς καὶ μὲ οἵονδήποτε τρόπον καὶ ἀν τὴν τραβήξῃ, δὲν στέκεται. Οἱ λόγοι εἶναι πολλοὶ καὶ εὐλογοφανεῖς. Ἀρκούμενα εἰς δύο, τοὺς κυριωτέρους. Πρῶτον ὅτι ὁ Σπένσερ ὅπως καὶ πολλοὶ ἄλλοι σοφοὶ ὅπως καὶ οἱ ἀποφοι ὅπιδοὶ τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ δὲν μᾶς ἔξηγοῦν πῶς, ἐπὶ τέλους, προηῆλθεν αὐτὸς ὁ πόθος καὶ αὐτὴ ἡ πίστις τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον. Καὶ δεύτερον, δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε ὅτι σήμερα ἡ ἐπὶ τῆς πειραματικῆς ἐρεύνης στηριζομένη ἐπιστήμη ἀναγκάζεται νὰ ὅμολογήσῃ ὅτι καθ' ὅλας τὰς πιθανότητας (ἄν ὅχι κατὰ πᾶσαν βεβαιότητα) ὑπάρχει πρᾶγματι

ένας ἀόρατος καὶ μυστηριώδης ἔαυτός μας δὲ δποῖος εἶναι ἵκανὸς (ἢ κάποια ἄγνωστος εἰς τοὺς πειραματιζομένους Δύναμις τὸν κάμνει ἵκανὸν) νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν ὑπαρξίν του ἀσχέτως πρὸς τὸ φθαρτὸν σῶμα καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ φθαρτοῦ σώματος. "Ωστε, δπως καὶ ἀν πάρωμε καὶ δπως καὶ ἀν ἔξετάσωμε τὰ πράγματα, μὲ κανένα τούπον δὲν μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ποῦμε δτὶ ἡ Θρησκεία εἶναι ἀνθρωπίνη ἐπινόησις ἀν θέλωμε νὰ εἴμεθα καλῆς πίστεως συζητηταὶ καὶ ἐρευνηταί. "Η ὑγιὴς φιλοσοφία παραδέχεται δτὶ ἡ ἀρχέγονος Θρησκεία, ἐκείνη ποὺ ἔφερεν δὲνθρωπος μαζῆ του δτὰν τὸ πρῶτον ἐνεφανίσθη ἐπὶ τῆς γῆς, ἥτο δ μονοθεῖσμός. "Η διάνοια ὅμως τοῦ ἀνθρώπου ἐσκοτίσθη καὶ ἡ συνείδησίς του κατέπεσεν (συγχρίνατε μὲ δσα ἀναφέρει ἡ Γραφὴ περὶ κατάρας συνεπείᾳ τοῦ προκατορικοῦ ἀμαρτήματος) καὶ ἔτσι ἡ ἀρχέγονος μονοθεϊστικὴ θρησκεία παρεφθάρη καὶ ἔξεφυλίσθη εἰς φετιχισμὸν (εἰδωλολατρείαν, ἢ λατρείαν ἀντικειμένων θεωρουμένων ὡς ιερῶν) καὶ εἰς πολυθεῖαν. "Οτι δὲ ἡ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον σκεπτομένη ὑγιὴς φιλοσοφία ἔχει δίκαιον ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν συγκριτικὴν ἐρευναν τῶν θρησκευμάτων ἀπὸ τὴν δποίαν προκύπτει δτὶ ἐκτὸς τῶν Ἰουδαίων καὶ ἄλλοι ἀρχαιότατοι λαοὶ δπως οἱ Αἰγύπτιοι, οἱ Πελασγοί, οἱ Ἰνδοί, οἱ Κινέζοι, ἐλάτρευαν ἔνα Θεὸν "Υψιστον, ἀξόνων καὶ ἀνείδωλον. Εἶχαν δηλαδὴ θὰ εἴμποροῦσε νὰ πῇ κανεὶς σαφῆ ἰδέαν τῆς πνευματικῆς λατρείας ἀφοῦ οὔτε ξόνα (ἔύλινα δηλαδὴ ὅμοιώματα τῆς Θεότητος) οὔτε εἴδωλα (δένδρα, λίθους, μέταλλα, ζῷα ἢ ὅμοιώματα λίθινα ἢ μετάλλινα τῆς Θεότητος) ἔχοησιμοποιοῦσαν.

Η προσευχὴ καὶ ἡ λατρεία. Ἀναπόσπαστον μέρος τῆς Θρησκείας ἥτο ἀνέκαθεν ἡ λατρεία, δ τρόπος δηλαδὴ μὲ τὸν δποῖον ἐκδηλώνει δὲνθρωπος τὴν ἀφωσίωσιν καὶ τὴν ὑποταγὴν του εἰς τὸν Θεόν. Καὶ ἡ προσευχὴ ἡ ὑπῆρξεν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς ἢ κυριωτέρα ἐκδήλωσις τῆς θρησκευτικότητος. "Υπάρχει προσευχὴ ἀπὸ τότε ποὺ ὑπάρχει θρησκεία. Καὶ ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρξε περίοδος τῆς ἀνθρωπίνης δωῆς

χωρὶς θρησκείαν, ἀρα, δὲν ὑπῆρξε περίοδος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς χωρὶς προσευχήν. Ἐννοεῖται δτι καὶ ἡ προσευχὴ (ὅπως καὶ ἡ θρησκεία) ἐκδηλώνεται ἀναλόγως τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου. Τὸν τελειότατον τύπον τῆς προσευχῆς εὑρίσκομεν εἰς τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ "Ορους ὅμιλαν. Τὶ ἄλλο νὰ προσθέσωμεν ἡμεῖς διὰ τὴν δύναμιν τῆς προσευχῆς τὴν ὅποιαν **ὕμνησαν** οἱ ποιηταὶ καὶ οἱ σοφοὶ ὅλων τῶν αἰώνων καὶ ὅλων **τῶν Θρησκευμάτων**: δταν ἔνας Πλάτων ἀρχίζει τὴν «Πολιτείαν» τοῦ μὲ τὰ λόγια αὐτά: «Κατέβην χθὲς εἰς Πειραιᾶ μετὰ **Γλαύκου** τοῦ Ἀρίστωνος προσευξάμενός τε τῷ θεῷ καὶ ἀματὴν ἐσόρτην βουλόμενος θεάσασθαι...» "Οταν ἔνας Νεύτων, ἔνας Γαλιλαῖος, ἔνας Καρτέσιος, ἔνας Πασκάλ διὰ ν^τ ἀναφέρω προχείρως μερικοὺς μεγάλους ἀληθινὰ ἐπιστήμονας.... "Οταν ἔνας Οὐγκώ, ἔνας δ^τ Ἀννούτσιο, ἔνας Κωστῆς Παλαμᾶς διὰ ν^τ ἀναφέρω προχείρως πάλιν μερικοὺς γνωρίμους εἰς τοὺς ἀναγνώστας μου ἀληθινὰ μεγάλους ποιητάς, ἔχουν τόσον ἔξυμνήσῃ τὴν δύναμιν τῆς προσευχῆς, τὶ είμπορει νὰ προσθέσῃ ἡ ἴδική μου πενιχροτάτη γραφίς; Ἀλλὰ καὶ ποία ἡ ἀνάγκη αὐτῆς τῆς προσθήκης; Μήπως δ κάθιτε ἀναγνώστης δὲν γνωρίζει, δὲν ἔχει αἰσθανθῆ, δὲν ἔχει δοκιμάσῃ τῆς προσευχῆς τὴν ζωογόνον δύγαμιν; Ἡ λατρεία ὅμως, εἰς τὰ διάφορα θρησκεύματα, δὲν συνίστατο μόνον εἰς προσευχάς. Ὑπῆρχαν καὶ ἄλλοι τύποι τῆς λατρείας ὅπως αἱ προσφοραί, αἱ σπονδαί, αἱ θυσίαι πτηνῶν καὶ ζώων «ἄμωμων», καθαγιαζομένων προηγουμένως ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς, δὲν ἔλειπαν δὲ κάποτε καὶ αἱ ἀνθρωποθυσίαι. Οἱ προηγμένοι λαοὶ ἔγκαιρως εἶχαν ἀντιληφθῆ πότε εἶναι πράγματι εὐάρεστος εἰς τὴν Θεότητα ἡ Θυσία καὶ ἡδη δ Πυθαγόρειος φιλόσοφος Ζάλευκος (ἀκμάσας κατὰ τὸν Ζ' πρὸ Χριστοῦ αἰῶνα) ἐκήρυξεν δτι διὰ νὰ γίνῃ εὐπρόσδεκτος μία θυσία πρέπει, ἔκεινος ποὺ τὴν προσφέρει, νὰ ἔχῃ τὴν ψυχὴν καθαρὰν ἀπὸ πάσης κακίας διότι οἱ θεοὶ δὲν εὐχαριστοῦνται ἀπὸ τὰς προσφορὰς τῶν πονηρῶν ἀνθρώπων ὅσον καὶ ἀν εἶναι δαπανηραὶ (ῶς τῶν θεῶν οὐ χαιρόντων ταῖς τῶν πονηρῶν θυσίαις καὶ δαπάναις) ἀλλ^τ ἰκανοποιοῦνται περισσότερον ἀπὸ τὰς καλὰς

πράξεις τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων (ἀλλὰ ταῖς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν δικαίαις τε καὶ καλαῖς ἐπιτηδεύσεσιν).

Τῶν κοινῶν προσευχῶν καὶ θυσιῶν προΐστατο κατ' ἀρχὰς ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας, τῆς συγγενείας ἢ τῆς φυλῆς. Ἀργότερον ὅμως ἴδρυθησαν εἰδικὰ ιερατεῖα ὅπότε καὶ ἐθεσπίσθησαν περισσότερον ἀκριβολόγα τυπικὰ τῆς λατρείας. Οἱ ιερεῖς εἰς τὰς αὐτοκρατορίας τῆς Ἀνατολῆς ἀπετέλεσαν ίδίας τάξεις περιβεβλημένας μὲ πολλὴν δύναμιν καὶ ιοχυρότερον των εἶχαν μόνον τὸν βασιλέα ὅστις ἦτο ὁ «μέγας ἀρχιερεὺς». Ἀπ' ἐναντίας εἰς τὴν Ἑλλάδα—καὶ ίδίως εἰς τὴν Ἀττικήν, τὴν Δωδώνην, τοὺς Δελφούς, τὴν Ολυμπίαν—οἱ ιερεῖς ἐλαμβάνοντο μὲν ἐξ ἐγκρίτων παλαιῶν οἴκων, ἀλλ' ἥσκουν καθαρῶς ιερατικὴν ἔξουσίαν χωρὶς νὰ δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ διὸ αὐτοὺς τὸ «τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι». διότι ὁ Καίσαρ, δηλαδὴ ἡ πολιτικὴ ἔξουσία, εἶχεν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν της καὶ ἐν μέρει ὑπὸ τὴν πίεσίν της τοὺς ιερεῖς. Ἐνῶ λοιπὸν εἰς τὴν Αἴγυπτον τῶν Φαραὼ λ. χ. αἱ πολιτικαὶ ἀρχαὶ ὑπετάσσοντο εἰς τὸ πανίσχυρον (διότι ἐμεωρεῖτο ὡς εὔρισκόμενον εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν μὲτὰ καὶ, μὲ τὰ πνεύματα, τῶν θεῶν) ιερατεῖον καὶ συχνὰ ἐκήρυξαν πολέμους διότι τὸ ἥθελαν οἱ ιερεῖς, εἰς τὴν Ἑλλάδα μας, ἀντιθέτως, οἱ ιερεῖς ὑπετάσσοντο εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς καὶ ὅχι σπανίως οἱ χρησμοὶ τῶν μαντείων ἥσαν σύμφωνοι ποὺς τὰς ἀνάγκας τῆς πολιτικῆς σκοπιμότητος. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔγινεν ἐκμετάλλευσις ἐκ μέρους τοῦ Ιερατείου καὶ τότε καὶ ἀργότερα ἐφ' ὅσον τὸ ιερατεῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀνθρώπους ἔχοντας τὰς γνωστὰς ἀτελείας καὶ ἀδυναμίας. Ἀλλὰ πρέπει τάχα διὸ αὐτὸν νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι ἡ θρησκεία εἶναι ἀνθρώπινον δημιούργημα καὶ ὅτι ἐπιπροσθέτως—ὅπως διακηρύζοττουν οἱ ὅπαδοὶ τοῦ ιστορικοῦ ὑλισμοῦ—εἶναι τὸ ὅπιον τοῦ λαοῦ;

**Διατὶ ἡ Θρησκεία δὲν εἶναι
τοῦ λαοῦ**
Λαϊκὴ Ἀπολογητικὴ

“Οτι δὲν εἶναι ἡ θρησκεία ἀνθρώπινον δημιούργημα τὸ ἀπεδείξαμεν, νομίζω, ἐπαρκῶς. “Οτι δὲ ν εἶναι ὅπιον τοῦ λαοῦ, εἰμποροῦμε νὰ πεισθυῦμε εὐκόλως ἀντάσωμε τὴν θρησκείαν ἐκείνην ἐκ τῆς δποίας ἔξεπορεύμη ὁ ση-

μερινὸς πολιτισμός, ὁ ὑγιὴς φυσικὰ πολιτισμὸς ποὺ κυβερνᾷ τὸν κόσμον. Πρόκειται περὶ τῆς θρησκείας ἀπὸ τὴν ὅποιαν ἐπὶ εἰκοσιν τώρα αἰῶνας συχνὰ ἀπομακουνόμεθα, εἰς τὴν ὅποιαν ὅμως —κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἴδιων εἴκοσιν αἰώνων—κατὰ κανόνα ἐπινερχόμεθα, ἐπειτὲν ἀπὸ κάθιε παραστράτημά μας, διότι δὲν εὐρίσκομεν τίποτε τελειότερον ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν της. Εἰς αὐτὴν ἐπανῆλθεν καὶ σήμερον ἡ Ἀνθρωπότης ἐπειτέντος ἀπὸ τὴν ὑλιστικὴν περίοδον ποὺ ἡκολούθησε τὸν ἀπαισίας μνήμης «μεγάλον πόλεμον». **Ἄστοιμε** ἀνὴν ἡ εἴσοδος της Ὀρησκείας τῆς Ἀνθρωπότητος—**ὅς Χριστιανισμὸς**—εἶναι πράγματι ὅπιον διὰ τὸν λαόν. Εἶναι—μᾶς λέγουν οἱ Μπολσεβίκοι—διότι λέγει εἰς τὸν πτωχὸν καὶ τὸν ἀδύνατον: «Ὕπόφερε ὅσο ζῆς, ἀφινε τὸν πλούσιον καὶ τὸν ἰσχυρὸν νὰ σὲ δυναστεύουν, μὴ γογγύζῃς διόλου καὶ θὰ λάβῃς δι᾽ δλα αὐτὰ τὸν μισθόν σου εἰς τὴν μέλλουσαν ζωήν». **Ἐχομεν** ὑποχρέωσιν νὰ διακηρύξωμεν ὅτι ἀν γνωρίζουν αὐτοὶ καμμίαν τέτοιαν θρησκείαν ἡμεῖς δὲν τὴν γνωρίζομεν καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ θρησκεία αὐτὴ ποὺ δίδει τὸ προνόμιον εἰς τὸν πλούσιον καὶ τὸν ἰσχυρὸν νὰ δυναστεύουν τὸν πτωχὸν καὶ τὸν ἀσθενῆ δὲν εἶναι ἡ Χριστιανική, δὲν εἶναι ἐκείνη ποὺ ἐκήρυξεν **ὅς Χριστός**. **Ἡμεῖς** γνωρίζομεν ἐκεῖνο ποὺ παρελάβομεν—διὰ νὰ μεταχειρισθοῦμε τὴν φράσιν τοῦ ἀποστόλου Παύλου—γνωρίζομεν δηλαδὴ ὅτι εἰς τὸν Χριστιανισμὸν δὲν ὑπάρχουν πτωχοὶ καὶ πλούσιοι, ἰσχυροὶ καὶ ἀδύνατοι, δοῦλοι καὶ ἔλεύθεροι, λευκοὶ καὶ μαῦροι ἡ κίτρινοι, ἀλλὰ ὑπάρχουν μόνον ἡ ν ω π ο ι, ἵσοι δλοι μεταξύ των, τέκνα τοῦ ἴδιου Οὐρανίου Πατρὸς εἰς οἵανδή ποτε φυλὴν πατρίδα ἡ κοινωνικὴν κατηγορίαν καὶ ἀνήκουν. **Όλοι** ἔχουν ἵσα δικαιώματα εἰς αὐτὸν τὸν κόσμον ἀλλ᾽ ἔχουν δλοι καὶ ὑποχρεώσεις. Καὶ ἡ κυριωτέρα ὑποχρέωσις τῶν χριστιανῶν εἶναι ν' ἡ γ α π ο ὑ ν καὶ νὰ ὑ π η ρ ε τ ο ὑ ν ὅ λ ο υ σ τ οὺς συνανθρώπους των, ἔχθροὺς καὶ φίλους των, νὰ φροντίζῃ δὲ συνάμα ὃ κάθιε χριστιανὸς νὰ βελτιώνῃ διαρκῶς τὸν ἑαυτόν του. Εἶναι ἀληθέστατον ὅτι ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία δὲν λέγει εἰς τὸν πτωχὸν «πάρε, ἀρπαξε», δηλαδὴ «βούτηξε, κλέψε». Λέγει ὅμως εἰς τὸν πλούσιον «Δῶσε» καὶ πάλιν «δῶσε». Μὴ θησαυροί

ζης θησαυρούς ἐπὶ τῆς γῆς. φρόντισε νὰ «πλουτᾶς εἰς Θεόν.» Κάμε δηλαδὴ νὰ εἶναι δὲ πλοῦτος σου κοινωνικὸν λειτουργημα. Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία προεῖπεν ἡδη ἀπὸ τῆς ἀποστολικῆς ἔποχῆς αὐτὸ ποὺ συμβαίνει σήμερον εἰς τὸν κόσμον. «⁶Ο πλοῦτος ὑμῶν σὲ εἶ σὲ πεντέλευτος ἀπόστολος Ἰάκωβος εἰς τὴν καθολικὴν του ἐπιστολὴν ἀποτεινόμενος εἰς τοὺς θησαυρίζοντας μόνον ὑλικὰ πλούτη—δὲ χρυσὸς ὑμῶν καὶ δὲ ἀργυρος κατίωται». Μήπως δὲν βλέπομεν νὰ σαπίζῃ δὲ πλοῦτος εἰς τόσας χώρας ποὺ ἔχουν τὰ θησαυροφυλάκια τῶν τραπεζῶν των γεμάτα ἀπὸ χρυσὸν καὶ ἐν τούτοις οἱ πολῖται των πένονται περισσότερον ἀπὸ τοὺς πολίτας τῶν ἄλλων χωρῶν ποὺ δὲν ἔχουν εἰς τὰ θησαυροφυλάκια των ἀποθέματα χρυσοῦ; Ὁ Χριστιανισμὸς πρῶτος ἔθεσε ὅς ἀπαραίτητον δρον τῆς ζωῆς καὶ τῆς προόδου τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ ἐργάζεται καὶ ἔφυσε μέχρι τοῦ νὰ πῇ δὲν δημιουργεῖται δὲν πρέπει οὔτε νὰ τρώγῃ. «Οχι, λοιπόν, δὲν εἶναι ὅπιον ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία ἀλλ᾽ ἀπὸ ἐναντίας εἶναι ἔνεσις δραστηριότητος. «Οχι μόνον δὲν «ἀφιονίζει» δὲν ναρκώνει, ἀλλ᾽ ἀπεναντίας τονώνει καὶ ὥθετι πρὸς δημιουργικὴν δρᾶσιν.

Ποῖον εἶναι τὸ πραγματικὸν ὅπιον

“Ἄλλη εἶναι ἡ διδασκαλία ποὺ ναρκώνει τὸν λαόν, ποὺ ἔπενεργεῖ σᾶν ὅπιον. Εἶναι τὸ κήρυγμα τῆς δῆθεν Ἰσότητος διὰ νὰ καταλήξουν οἱ κήρυκές του νὰ διμολογήσουν δὲν «καὶ ἀνδὲν ὑπῆρχε ἡ ἀνισότης θὰ τὴν ἐδημιουργούσαμε διότι χωρὶς τὴν ἀνισότητα δὲν εἰμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ ἀμιλλα καὶ χωρὶς ἀμιλλαν εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ πρόοδος εἰς τὴν ζωήν». Ἐμπαίζουν λοιπόν οἱ Μπολσεβίκοι τὸν κόσμον δταν διμιλοῦν περὶ Ἰσότητος καὶ ἔπειτα διακηρύττουν οἱ ἵδιοι τὴν ἀνάγκην τῆς ἀνισότητος χάριν τῆς προόδου. (Βλέπε τὰς ἐντυπώσεις τῶν κ. κ. Γληνοῦ καὶ Βάροναλη ἀπὸ τὴν Σοβιετικὴν Ρωσσίαν τὰς δημοσιευθείσας εἰς τὸν ἀθηναϊκὸν Τύπον). Ποτίζουν ὅπιον τὸν ἀτυχῆ Ρωσσικὸν λαόν, τὸν «ἀφιονίζουν» ψευδόμενοι οἱ Μπολσεβίκοι δταν τὸν διαβεβαιώνουν δὲν εἰς τὰς ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης δὲν εἰμπορεῖ κανεὶς ν^o ἀγοράσῃ οὔτε ἴψωμί, οὔτε σαποῦνι, ἡ δὲν δημιούργησεν ΙΩΑΝΝΗΑ 2006

ἄλλο χωρὶς δελτίον. (Βλέπε περιγραφὰς αὐτοπτῶν μαρτύρων εἰς διαφόρους ἐφημερίδας καὶ ἐποχάς. ⁷ Έχω εἰδικῶς ὑπὲρ ὅψιν μου τὴν στιγμὴν αὐτὴν ποὺ γράφω τὴν «Καθημερινὴν» ⁸ Αθηνῶν τῆς 19 Νοεμβρίου 1934 σελὶς γ' ἀριθμούν ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἡ Πραγματικὴ Ρωσσία». Ζωδύονεῖ ἀντιθέτως καὶ λέγει τὴν ἀλήθειαν—μίαν αἰωνίαν ἀλήθειαν—ἡ Χριστιανικὴ διδασκαλία ὅταν διμιλῇ περὶ ἴσοτητος δικαιιωμάτων ἄλλὰ καὶ περὶ ταυτότητος καθηκόντων ὅλων τῶν ἀνθρώπων. ⁹ Οφείλεις—λέγει εἰς τὸν ἀνθρώπον—νὰ ἐργάζεσαι. ¹⁰ Οφείλεις νὰ πολλαπλασιάζῃς τὸ τάλαντον ποὺ σου ἔδωκεν ὁ Θεός, δηλαδὴ νὰ τελειοποιῆσαι διαρκῶς. Νὰ μὴ φραγτάζεσαι ὅτι εἶσαι ἵκανὸς διὰ κάθε δουλειά, ἄλλὰ ν' ἀφοσιωθῆς εἰς τὴν ἐργασίαν ἐκείνην διὰ τὴν ὅποιαν αἰσθάνεσαι ὅτι εἶσαι πράγματι ἵκανός. Νὰ μὴ λησμονῆς ὅτι ὀφείλεις νὰ βοηθῆς καθεῖς ἄλλον ἀνθρώπον κατὰ τὸ μέτρον τῶν δυνάμεών σου, εἰδικῶς δὲ ἂν εἶσαι πλούσιος ἔχεις ὑποχρέωσιν νὰ χρησιμοποιῆς τὸν πλοῦτον σου ὥς κοινωνικὸν λειτουργημα, νὰ γίνεσαι ἀφορμὴ ὅστε νὰ ενδισκόντων ἐργασίαν οἱ ἀνεργοί καὶ περίθαλψιν οἱ πάσχοντες. Εἰς μίαν κοινωνίαν ποὺ ἐφαρμόζει τὰς ἀρχὰς αὐτὰς, ὅλοι οἱ ἀνθρώποι εἶναι Ἰσοι καὶ ἀδελφοί.

Αἱ κοινωνίαι τῶν ἀνθρώπων ἀπεμακρύνθησαν προσφάτως ἀκόμη μίαν φορὰν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς αὐτὰς καὶ ἐφθασαν ἕως τὸ χεῖλος τῆς ἡθικῆς ἀβύσσου. Καὶ τώρα τὰς βλέπομεν νὰ ἐπιστρέφουν εἰς τὴν Χριστιανικὴν διδασκαλίαν καὶ διαβάζομε εἰς τὰ τηλεγραφήματα τῶν ἐφημερίδων ὅτι συνέρχονται εἰς συσκέψεις οἱ διοικηταὶ τῶν ἐκδοτικῶν τραπεζῶν τῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης διὰ νὰ εῦρουν τρόπον ὅστε νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐπωφελῶς ὁ πλούτος ποὺ σαπίζει, νὰ γίνῃ κοινωνικὸν λειτουργημα, νὰ παύσῃ νὰ εἶναι καταραμένος καὶ νὰ γίνῃ εὐλογημένος.

⁷ Αρκετὰς φορὰς οἱ ἀνθρώποι—μερικοὶ ἀνθρώποι—ἐφαντάσθησαν ὅτι εἶναι δυνατὸν ν' ἀντικαταστήσουν τὴν Θρησκείαν μὲ τὴν Λογικήν, τὴν ⁸ Επιστήμην ἢ ἄλλο παρόμοιον. Γνωρίζομεν ὅλοι ποὺ κατέληξαν αὐταὶ αἱ προσπάθειαι. Μία ἀπὸ τὰς παρεκτροπὰς τῆς Γαλλικῆς ⁹ Επαναστάσεως ὑπῆρξεν ἡ καθιέρωσις τῆς θεᾶς Λογικῆς. ¹⁰ Εκλήθη μάλιστα νὰ τὴν ἐνσαρκώσῃ ἡ διαβόητος

κυρία Ταλλιέν. Οι πολῖται τῆς Γαλλίας ἐκλήθησαν τότε νὰ λατρεύσουν μίαν ζωντανὴν ὁραίαν γυναῖκα. Οἱ ἀτυχεῖς κάτοικοι τῆς Ρωσσίας ὑποχρεοῦνται σήμερα νὰ προσκυνοῦν ὅχι τοὐλάχιστον ἕνα ζωντανὸν ἄνθρωπον ἀλλὰ τὸ ταριχευμένον πτῶμα τοῦ Λένιν, τὸ κατ' ἔξοχὴν ἄγιον λείψανον τῶν ὀπαδῶν τοῦ ἰστορικοῦ ὑλισμοῦ. Εἰς αὐτὰς τὰς παρεκτροπὰς φθάνουν οἱ ἄνθρωποι δσάκις ἀποπειρῶνται ν^ο ἀντικαταστήσουν τὴν Θρησκείαν μ^η ἕνα οἶονδήποτε ἐπινόημα τῆς Ἰδικῆς των ἐφευρέσεως. Αἱ παρεκτροπαὶ διαρκοῦν ὅλιγον ἀλλ^ο αἱ καταστροφαὶ ποὺ προκαλοῦν εἶναι φρικταί. Ἔνας ἀπὸ τοὺς γνωστοτέρους συγχρόνους μας Γάλλους σοφῶνς δ^εκ. Εδουάρδος Λὲ Ρουά (Edouard Le Roy) διάδοχος τοῦ μεγάλου Μπέρζον εἰς τὴν ἔδραν τῆς Φιλοσοφίας τοῦ Κολλεγίου τῆς Γαλλίας κηρύγτει ἀπὸ ἑτῶν ὅτι η Ἐπιστήμη —η ἀληθινὴ Ἐπιστήμη— δὲν περιορίζεται ἀπλῶς εἰς τὸ ν^ο ἀφίση νὰ ἐπιζήσῃ η Θρησκεία ἀλλὰ τὴν δικαιολογεῖ καὶ εὑρίσκει ἐν τῷ τὸ συμπλήρωμά της.

Εἰς τὸ ἔργον του. «Τὸ πρόβλημα τοῦ Θεοῦ» (Παρίσιοι 1930) υἱοθετεῖ τὴν σκέψιν τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Σταυροῦ (Ἴσπανοῦ μοναχοῦ, ἀκμάσαντος κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἰδουτοῦ τοῦ τάγματος τῶν ἀνυποδήτων Καρμηλιτῶν) ὃ ὅποῖος λέγει ὅτι «ὅ Θεὸς εἶναι μία πηγὴ ἀκένωτος ἀπὸ τὴν δποίαν ἀντλεῖ ὁ καθένας μας ἀναλόγως τῆς χωρητικότητος τοῦ ἀντλήματός του». Εἰς τὸ ἔδιον σύγγραμμά του δ^εκ. Λὲ Ρουά λέγει ὅτι «ὅ Θεὸς τῶν φιλοσόφων δὲν ἴκανοποιεῖ ἀπολύτως τὴν συνείδησίν μας παρὰ ἀν γίνη δ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν».

Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια ἐπιθυμῶ νὰ τελειώσω τὸ παρόν κεφάλαιον καὶ μὲ αὐτὴν τὴν σκέψιν θὰ ἥθελα νὰ προετοιμάσω τὸν ἀναγνώστην διὰ τὸ ἀκόλουθον κεφάλαιον, ποὺ ἀφορᾷ τὸν Χριστιανισμόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'

Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

“*Η τελεία ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ Χριστῷ. Ἡ καὶ ἔξοχὴ ζῶσσα Θρησκεία. Ἡ Θρησκεία τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου.*”

Ο Χριστιανισμός, ή θρησκεία δηλαδὴ τοῦ Χριστοῦ, ἐγεννήθη εἰς τὴν Ἰουδαίαν, διεδόθη ἐν ἀρχῇ εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ κατόπιν διὰ τοῦ κηρύγματος τῶν ἀποστόλων (καὶ ἴδιαίτατα τοῦ Παύλου ὅστις δικαίως ἐπωνομάζεται ἀπόστολος τῶν Ἐθνῶν) καὶ τῶν διαδόχων των ἑξηπλάνηθη εἰς ὅλον τὸν κόσμον, εἰς τρόπον ὥστε σήμερα νὰ εἶναι ή Θρησκεία ὅλων τῶν πολιτισμένων ἀνθρώπων εἰς οἵανδήποτε φυλὴν καὶ πατρίδα καὶ μὲν ἀνήκουν καὶ νὰ σκέπτωνται καὶ νὰ προσπαθοῦν νὰ ζοῦν χριστιανικὰ ἀκόμη καὶ ἀνθρώποι ποὺ δὲν ἔχουν κάμη δημοσίᾳ τὴν διμολογίαν των —ποὺ δὲν ἔχουν βαπτισθῆ—ῶς χριστιανοί.

Οἱ διπάδοι τοῦ ἱστορικοῦ ὑλισμοῦ προσπαθοῦν νὰ δώσουν μίαν ἔρμηνείαν σύμφωνα μὲ τὰς ἀπόψεις των εἰς τὸ φαινόμενον τῆς καταπληκτικῆς διαδοσεως καὶ ἐπικρατήσεως τῆς Θρησκείας ποὺ ἐκήρυξεν δὲ Χριστὸς καὶ καλοῦν εἰς ἐνίσχυσιν τῆς προσπαθείας των τὴν θεωρίαν περὶ πάλης τῶν τάξεων. Τὸ βαρὺ ωματίδον πέλμα—λέγουν— κατεπάτει καὶ συνέθλιβε κᾶθε ἐλευθερίαν εἰς ὅλην τὴν γνωστὴν οἰκουμένην. Τὸ «Κεφάλαιον» ἦτο παντοῦ κυριαρχον ἢ «ἔργατιά» ἐδυναστεύετο. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ή Ρώμη εἶχε κάμη κοινωνικὰς μεταρρυθμίσεις ἄλλα αἴ πρωταὶ ἀπὸ αὐτάς, τοῦ Σερουτίου Τουλλίου, ἥσαν ἀνεπαρκεῖς. Ο βασιλεὺς αὐτὸς τῆς Ρώμης ἐπεδίωξε τὴν προαγωγὴν τῶν πληβείων, μὲ τὸ ἐνδιαφέρον του ὅμως ἐκίνησεν ἐναντίον του τὸ μῆσος τῶν πατρικίων. Εἰς μάτην ἀργότερα οἱ πληβεῖοι διεξεδίκησαν τὰ δικαιώματά των, εἰς μάτην δὲ Σπύριος Κάσσιος, δὲ Λικίνιος, δὲ Τιβέριος Γράκχος, ἀπεπειράθησαν νὰ ἐφαρμόσουν τοὺς ἀγροτικούς

των νόμους. Οἱ πατρίκιοι ἐκυριαρχοῦσαν πάντοτε. Ἡλθεν δὲ στιγμὴ κατὰ τὴν ὅποιαν τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Διὰ λόγους οἰκονομικῆς φύσεως, σχετιζομένους μὲ τὸ ἐμπόριον καὶ μὲ τὴν βιομηχανίαν τῶν καιρῶν ἐκείνων, οἱ πατρίκιοι εἶχαν τὴν ἀνάγκην τῶν πληθείων καὶ ἔσπευδαν νὰ κάνουν κρατικὴν Θρησκείαν τὸν Χριστιανισμὸν δὲ ὅποῖος ἦλεγεν εἰς τοὺς πτωχούς: «Δουλέψτε γιὰ νὰ θησαυρίσουμεν οἵ πλουσιοὶ εἰς τὴν παροῦσαν ζωὴν καὶ δον ἀφορᾶ τοὺς ιδιαῖς σας θησαυροὺς θὰ τοὺς εὔρετε εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν, εἰς τὸν οὐρανόν».

**Ἄγαπη, όχι πάλη
τῶν τάξεων**

Ἄπὸ δὲ αὐτὰ εἴπαμε εἰς τὸ προηγούμενον μόλις κεφάλαιον φράνεται πόσον εἶναι ἀστήρι- φικτη αὐτὴ ἡ θεωρία τῆς ὅποιας ἄλλως τε τὸ ἐντελῶς ἀβάσιμον ἀντιλαμβάνεται κανεὶς μόλις θελήσῃ νὰ ἔξετάσῃ τὴν ἴστορίαν τῶν πρώτων χριστιανικῶν κοινωνίεων. Εἰς κανὲν σημεῖον τοῦ Εὐαγγελίου, τοῦ κηρύγματος δηλαδὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς καμίαν ἀπὸ τὰ ἐπιστολὰς τοῦ «ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν» καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων (Ἰακώβου, Πέτρου, Ιωάννου, Ιούδα) δὲν γίνεται λόγος περὶ πάλης τῶν τάξεων παρὸτε μόνον περὶ τῆς ἀγάπης ποὺ διφείλει νὰ ἐπικρατῇ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ὅλων τῶν τάξεων. Παντοῦ καὶ πάντοτε συνιστᾶται δὲ χωρισμὸς τῶν ἀφορώντων τὸν Καίσαρα ἀπὸ τὸ ἀφορῶντα τὸν Θεόν, γενικῶς δὲ τονίζεται ἡ ἀνάγκη τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς νόμους τοῦ κράτους. «Πᾶσι ψυχὴ ἔξουσίας ὑπερεχούσαις ὑποτασ- σέσθω...» Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια ἀρχίζει τὸ ΙΓ', κεφάλαιον τῆς μνημειώδους πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς τοῦ Παύλου διὰ τοῦ ὅποίου συνιστᾶται εἰς τοὺς χριστιανοὺς νὰ εἶναι ἐν τάξει μὲ τὴν κρατικὴν (τὴν κόσμικὴν) ἔξουσίαν, νὰ πληρώνουν τοὺς φόρους καὶ τὰ τέλη, ν' ἀποδίδουν τὰς διφειλομένας τιμὰς καὶ νὰ μὴ διφείλουν εἰς κανένα τίποτε ἄλλο πλὴν τῆς πρὸς ἄλλήλους ἀγάπης, (μηδὲν μηδὲν διφείλετε εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἄλλήλους). Δὲν ὑπάρχει δὲ μεγαλείτερος παραλογισμὸς ἀπὸ τὸ νὰ ισχυρίζεται κανεὶς δτε ἔπειτα ἀπὸ τοὺς τέσσαρας αἰῶνας τῶν γνωστῶν φρικαλέων διωγμῶν, εἰς τοὺς ὅποίους ἡ ἀντίστασις τῶν ἀόπλων, ἀσθεγῶν,

περιφρονημένων καὶ ἐγκαταλειμμένων χριστιανῶν εἶναι ἀνεξήγητος ἀνευ παραδοχῆς τῆς ἔνισχύσεως των ἀπὸ τὴν ὑπερτάτην Θείαν Δύναμιν, ἔπειτ' ἀπὸ τέσσαρας αἰῶνας τέτοιων διωγμῶν οἱ πατρίκιοι ἐσκέφθησαν διαφορετικὰ καὶ ἀπεράσισαν (ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου) νὰ κάμουν τὸν Χριστιανισμὸν κρατικὴν Θρησκείαν διὰ οἰκονομικοὺς λόγους. Πόσον τερατώδης εἶναι αὐτὸς ὁ παραλογισμὸς τὸ ἔχουν καταλάβη μερικοὶ ἀπὸ τοὺς κήρυκας τοῦ ιστορικοῦ ὑλισμοῦ (βλέπε Κάρολον Κάουτσκυ καὶ τὴν σχολήν του) οἵ δποῖοι χωρὶς νὰ ἐπιμένουν εἰς τὸ δτὶ οἱ πατρίκιοι ἐχοησιμοποίησαν τὴν Χριστιανικὴν Θρησκείαν ὡς δπιον διὰ νὰ κατευνάσουν ἀπειλουμένην ἔξέγερσιν τῶν πληβείων (μολονότι καὶ αὐτὸ φυσικὰ δὲν τὸ ἀποκλείουν) τονίζουν ίδιως δτὶ, ἐξ οἰκονομικῶν ἀφορμῶν, ἥτο τέτοια ἡ ψυχοσύνθεσις τῶν μαζῶν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ὥστε αἱ μᾶζαι, μόναι των, ν^ο ἀρπάσουν τὴν νέαν θρησκείαν ὡς σανίδα σωτηρίας διότι μὲ δσα ἐκήρυττεν ἐναντίον τῶν πλουσίων, ὁ Χριστιανισμός, ἵκανοποιοῦσε τὰς ἐνδομύχους βλέψεις τῶν πτωχῶν καὶ ἀντεπεκρίνετο τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἰς μίαν ψυχικὴν ἀνάγκην των. Θὰ ἥτο λογικὸν νὰ ἐρωτήσωμεν πῶς συνέβη ὥστε τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς ἐκείνην, τὴν στιγμὴν ποὺ αἱ μᾶζαι ἐδιψοῦσαν δι^τ ἐνα κίρυγμα σᾶν τὸ Χριστιανικόν, νὰ ἔλθῃ τὸ κήρυγμα αὐτό. "Ηλθε κατὰ παραγγελίαν; "Εγινε κατὰ οἰκονομίαν; "Ητο, δηλαδή, κανονισμένον ἀπὸ κανένα νὰ ἔλθουν ἔτσι τὰ πράγματα; Καὶ ἀπὸ Ποῖον; "Υπῆρχε λοιπὸν καμιὰ Λύναμις ποὺ νὰ προβλέψῃ καὶ νὰ προνοῇ; Καὶ Ποία ἥτο; Αὐταὶ αἱ ἐρωτήσεις ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὴν στοιχειωδεστέραν λογικήν. "Επειδὴ δμως ὁ ιστορικὸς ὑλισμὸς δὲν ἀρέσκεται εἰς τὴν λογικήν, τὰς ἀφίνομεν κατὰ μέρος, δὲν ζητοῦμεν ἀπάντησιν καὶ πέρνομε πρὸς στιγμὴν ὡς ὄρθην τὴν θεωρίαν τὴν ίδικήν του.

Αναφεσις τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας

"Ἄς παραδεχθοῦμε λοιπὸν διὰ μίαν στιγμὴν μαζῇ μὲ τὸν Μάρξ δτὶ «διανόησις ἡθικὴ, θρησκεία, δὲν εἶναι παρὰ ἀπλῆ ἀντανάκλασις τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων ἐπὶ τῶν μορίων τοῦ

ἀνθρωπίνου ἔγκεφάλου. ‘Ωραία—μὰ τὴν ἀλήθειαν—θεωρία διὰ τοὺς κήρυκας καὶ τοὺς ὄπαδους τῆς ὅποιας θὰ εἰμπορούσαμεν ποῦμε, ὅπως ὁ Παῦλος εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολήν, διεῖ «οἵ τοιοῦτοι δουλεύουσιν τῇ ἑαυτῶν κοιλίᾳ». Ἀλλ’ ἂς παραδεχθοῦμε, ἐπαναλαμβάνομεν πρὸς στιγμὴν ὅτι τὰ πράγματα ἔχουν ὅπως τὰ κηρύττουν οἱ «σύντροφοι». Βλέπομεν ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἀπὸ τὴν Μικρὰν³ Ασίαν ὅπου ἀνεφάνη, διεδόθη, ἀφοῦ πρῶτα ὑπέστη πρωτακούστου φρικαλεότητος διωγμούς, εἰς ὅλην τὴν Ρωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν, ἔπειτα εἰς τὰς βαρβάρους χώρας, εἰς τὸν ἐρευνδαρχικὸν κόσμον, εἰς τὸν καινούργιον κόσμον μετὰ τὴν⁴ Αναγέννησιν, εἰς τὸν σύγχρονον τέλος κόσμον. Ἐν τῷ μεταξὺ συνέβησαν τόσα γεγονότα ὥστε ν’ ἀλλάξῃ πολλὰς φρονῖς ἢ διψιστεῖ τοῦ πλανήτου. Ἡλίς καὶ παρῆλθεν ἢ μεσαιωνικὴ νύκτα. Συνέβησαν πόλεμοι καὶ κοινωνικαὶ ἀνατροπαί. Οἱ Χριστιανοί, ὡς ἀνθρωποί, παρεστράτησαν καὶ παρεξετράπησαν πολλάκις, ἀκόμη καὶ ἐπ’ ἐσχάτων. Ἐπειτα δικαῖος ἀπὸ κάθε παρεκτροπήν, ἔπειτ’ ἀπὸ κάθε παραστράτημα, ἀκόμη καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ἀφοῦ κυριαρχήσουν προσκαίρως τὰ ὑλιστικὰ κηρύγματα, οἱ ἀνθρωποι ζητοῦν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸν Χριστιανισμόν, διψοῦν διὰ τὸ Χριστιανικὸν κήρυγμα. Δὲν λέγουν: «Ο Χριστιανισμὸς ἔχειωκόπησε. Ἄσ ζητήσωμεν ἄλλην καλλιτέρων θρησκείαν ἢ ἡς καταργήσωμεν ἐντελῶς τὴν θρησκείαν». Ἄλλα λέγουν: «Τὸν Χριστιανισμὸν δὲν τὸν ἐκαταλάβαμε ἀκόμη μολονότι ἐπέρασαν τόσοι αἰῶνες. Ἄσ προσπαθήσωμε νὰ τὸν καταλάβωμε διότι μόνον αὐτὸς εἰμπορεῖ νὰ μᾶς σώσῃ. Ἄσ προσπαθήσωμε νὰ γίνωμε ἀληθινοὶ χριστιανοί, ὅπως μᾶς θέλει ὁ Χριστός». Τὸ ἀκοῦμε, οἱ ἀνθρωποι τῆς σημερινῆς γενεᾶς, τὸ κήρυγμα αὐτὸν καθημερινῶς ἀπὸ πολιτικούς, ἀπὸ δημοσιογράφους, ἀπὸ οἰκονομολόγους, ἀπὸ τραπεζίτας καὶ ἀπὸ διλούς τοὺς σοβαρῶς θιμύνοντας τὰς τύχας τῶν πολιτισμῶν λαῶν. Μέσα εἰς διάστημα δύο χιλιάδων χρόνων δλα ἔχουν ἀλλάξη εἰς τὸν πλανήτην μας. Ἐὰν ἔνας ἀνθρωπός τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου (ὅπότε ἐγεννήθη ὁ Χριστός) ἢ τοῦ Τιβερίου (ὅπότε ὁ Χριστός ἐσταυρώθη) ἐπανήχετο σήμερα εἰς τὴν γῆν δὲν θὰ τὴν ἀνεγνώριζεν. Εἰδικῶς δόσον ἀφορᾷ τοὺς οἰκονομικοὺς

παράγοντας ἡ ἀπόστασις μεταξὺ τῆς βιομηχανίας τῆς ἐποχῆς τῶν Καισάρων τῆς Ρώμης καὶ ἀργότερα τῶν Νεοβιγγιανῶν Φράγκων βασιλέων καὶ τῆς σημερινῆς ὁρθολογιστικῆς δραγανώσεως ἡ ἔλλογου υψηλίσεως τῆς βιομηχανίας τῆς περιφήμου «ρασιοναλιζασιόν», εἶναι ὅση καὶ ἡ ἀπόστασις τῆς Γῆς ἀπὸ τὴν Σελήνην, διὰ νὰ μὴ ποῦμε ἀπὸ τὸν "Ηλιον. Ἡ ἐπὶ τοῦ "Ορους "Ομιλία, ἐν τούτοις, ἀποτελεῖ τὸ γλυκύτερον, τὸ ὑπεροχώτερον, τὸ ἀνθρωπινότερον καὶ θειότερον τῶν κηρυγμάτων σήμερα εἰς τὴν Νέαν" **Υόρκην** ὅπως πρὸ χιλίων ἐνεακοσίων χρόνων εἰς τὰς ὅχθας τῆς λίμνης τῆς Γενησαρέτ. Οἱ ἀνθρωποι ποῦ ζοῦν εἰς οὐρανοξύστας καὶ πετοῦν μὲν ἀεροπλάνα δὲν ἔχουν κατορθώσι τὰ εὔρουν ἥμικην διδασκαλίαν ἀνωτέρων ἐκείνης ποὺ ἐκήρυξεν ἕνας «**Ξανθός Ωραῖος**» εἰς τοὺς ἀπλοϊκοὺς ψαράδες τῆς Καπερναούμ.

Τὰ ἐπιχειρήματα τῶν «ἔλληνοπλήγκτων» καὶ ἡ ἀναίρεσί των.

"Ἴδού ποῦ φθάνομεν ἀναχωροῦντες ἀπὸ τὸ ὕδιον τὸ ἐπιχείρημα ποὺ προβάλλει ὁ ιστορικὸς ὑλισμός, τὸ ἐπιχείρημα τοῦ οἰκονομικοῦ παράγοντος

καὶ τῆς πάλης τῶν τάξεων. Ἐφ' ὅσον δὲν εἴμεθα κακόπιστοι πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ τὸ ἐγκαταλεύψωμεν ὃς ἀπολύτως σαμφόν καὶ ἀστήρικτον. Ἐξ ἵσου σαμφόν καὶ ἀστήρικτον εἶναι τὸ ἐπιχείρημα τῶν «ἔλληνοπλήγκτων». Πῶς ἄλλως νὰ δινομάσω τοὺς κατὰ τὰ ἄλλα ἔξαιρέτους ἐπιστήμονας οἱ δποῖοι γνωρίζουν καλὰ τὴν ἔλληνικὴν φιλοσοφίαν ἀλλὰ δὲν ἔκαμαν ποτὲ τὸν κόπον νὰ μελετήσουν προσεκτικὰ τὴν Καινὴν Διαθήκην καὶ νὰ εἰσδύσουν εἰς τὸ πνεῦμα της; παίρνουν μερικὰ ἐπιφανειακὰ κοινὰ σημεῖα (κοινὰ εἰς ὅλας τὰς θρησκείας καὶ περισσότερον, φυσικὰ εἰς τὰς προηγμένας), καὶ δὲν προσέχουν εἰς τὴν βάσιν, εἰς τὴν ὁυσίαν ποὺ εἶναι ἐντελῶς διάφορος. Καὶ μᾶς λέγουν ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ἔνα φαινόμενον ἔλληνορθωμαϊκὸν ἢ ἐπὶ τὸ ἀκριβέστερον, ιουδαιοελληνικόν. Ἐγεννήθη—λέγουν—εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἐνισχύθη εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀπὸ τὸ περιβάλλον τῶν ἐκεῖ ἔλληνιζόντων Ιουδαίων καὶ ἀπ' ἐκεῖ, χάρις εἰς τὴν συνοχὴν τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, διεδόθη εἰς ὅλον τὸν τότε γνωστὸν κόσμον.

Ἐπῆρε—προσθέτουν—ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ὄρφικούς τὸ δόγμα τῆς προπατορικῆς ἀμαρτίας καὶ ἀπὸ τὴν θρησκείαν τοῦ Μίθρα τὸ δόγμα τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Θεοῦ. Ἐπῆρεν ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ἴδιως τὴν πλατωνικὴν φιλοσοφίαν τὰς θεωρίας τοῦ Σωκράτους περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς καὶ τὰς διέδωκεν εἰς ὅλον τὸν κόσμον χάρις εἰς τὴν διάδοσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἡ θεωρία αὐτὴ ἔχει πλέον καταπέση σήμερον. Κανεὶς δὲν τὴν συζητεῖ σοβαρά. Διὸ τὸ δόγμα τῆς προπατορικῆς ἀμαρτίας δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ καταφύγωμεν εἰς τοὺς Ὅρφικούς (εἰς τοὺς ὅποίους, ἀλλως τε, εἶναι ζήτημα ἂν πράγματι θὰ τὸ εὔρωμεν) ἐφ' ὃσον τὸ ἔχομεν εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Ἄν εἶναι κοινὸν εἰς τὰς κυριωτέρας παλαιὰς Θρησκείας (ὅπως εἶναι λ. χ. κοινὴ ἡ παράδοσις περὶ κατακλυσμοῦ) αὐτὸν συμβαίνει διότι ἀνέκαθεν ὁ ἐνθρωπός εἶχεν ἔμφυτον τὸ συναίσθημα ὅτι κἄτι καλλίτερον ἦτο ποὺν ἀρχίσῃ νὰ κερδίζῃ μὲ τὸν ἰδρῶτα του τὸν ἄρτον του ἐπὶ τῆς γῆς. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἐνανθρωπήσαντα Θεόν θὰ δοῦμε εἰς τὸ ἐπόμενον κειράλαιον ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἔχει καμίαν σχέσιν μὲ τοὺς μυθολογουμένους θεοὺς ποὺ ἐφέροντο λαμβάνοντες μορφὴν ἀνθρώπων ἢ ζώων (ταύρων, ἀετῶν, κύκνων) πάντοτε σχεδὸν διὰ λόγους κάθε ἄλλο παρὰ ἡθικούς. Τέλος, ὃσον ἀφορᾷ τὴν σύγκρισιν μεταξὺ Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ γρηγοριανικῆς Θρησκείας εἴπαμε ἀρκετὰ εἰς τὴν Εἰσαγωγὴν τοῦ παρόντος βιβλίου καὶ εἰς αὐτὰ παραπέμπομεν τὸν ἀναγνώστην.

**Ἐκυριάρχησεν
ὁ Χριστιανισμός**

Ἄσχέτως διμως πρὸς ὅλα αὐτὰ εἶναι γεγονὸς ὅτι οἱ ὄρφικοὶ ἐλησμονήθησαν, ἡ θρησκεία τοῦ Μίθρα (περσικῆς θεότητος τὴν διποίαν οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνες ἐσχέτιζαν μὲ τὸν ἥλιον) ξεβυσσεν, ἡ «δαίδαλος αὐλά» τῶν Ἑλλήνων κατέπεσεν καὶ ἡ «παγὰ λαλέουσα» τοῦ Ἀπόλλωνος ἐστείρευσεν, ἐκυριάρχησε δὲ ὁ Χριστιανισμὸς καὶ μόνος αὐτός, εἰς τὸν Ἑλληνορωμαϊκὸν κόσμον εἰς τὴν ἀρχήν, καὶ κυριαρχεῖ εἰς ὅλον τὸν κόσμον σήμερα. Εἰς τὸ προσφάτως ἐκδοθὲν ἔργον των «Ἡ Ἑλληνικὴ Μεγαλοφυῖα ἐν τῇ Θρησκείᾳ» (Le Génie grec dans la religion Paris 1932) δύο